

Névszói *-ik* végződéseink egyikének valószínű keletkezéstörténete*

HONTI LÁSZLÓ

1. Bevezetés

Anyanyelvünkben hat, részben azonos történeti háttérű *-ik* végződés van, ebből három névszói, három igei:

1. az *-ik* kiemelőjel, pl. *egy-ik*, *más-ik*,
2. a morféma-összetétellel alakult *-Vd-ik* sorszámnévképző, melynek *-ik* eleme kiemelőjeli eredetű, pl. *más-od-ik*, *öt-öd-ik*,
3. a nyelvjárási többes szám 3. személyű *-ik* birtokos személyjel, pl. *ház-ik* ~ *kez-ik*,
4. a tárgyas ragozású jelen idejű pl. 3. személyű ige *-ik* személyragja: nyelvjárásokban hátsó és elülső hangrendű igén egyaránt, pl. *lát-ik*, *néz-ik*, a köznyelvben elülső hangrendű igén, pl. *néz-ik* (~ *lát-ják*),
5. az alanyi ragozású ikes ige jelen és elbeszélő múlt idejű, feltételes és felszólító módú egyes szám 3. személyű (*-V*)-*ik* \gtrsim *-ék* ragja, pl. *ész-ik*: *égy-ék* (~ *égy-ën*), *én-n-ék* (~ *ën-ne*), *év-ék* (~ *ëv-e*, *ön*, *én*),
6. az alanyi ragozású mediális és visszaható ikes ige elbeszélő múlt és jelen idejű, feltételes és felszólító módú egyes szám 3. személyű (*-V*)-*ik* \gtrsim *-ék* ragja, pl. *hall-ik*: *hallj-ék* (~ *hallj-on*), *halla-n-ék* (~ *halla-na*), *?hall-ék* (~ *hall-a*), *mosaksz-ik*: *mosakodj-ék* (~ *mosakodj-on*), *mosakod-n-ék* (~ *mosakod-na*), *mosakod-ék* (~ *mosakod-a*).

2. A kérdés kutatásának története

E helyt az igen tekintélyes szakirodalmi háttérű *-ik* kiemelőjel létrejöttét és sorsát taglalom (szokásomhoz híven bőséges idézetekkel, hogy — megkönnyítendő a tájékozódást — megkíméljem esetleges olvasómat az általam felhasznált, olykor talán nehezen elérhető források megkeresésétől). A szakirodalom azt sugallja, hogy az *-ik* két hangeleme két önálló morféma volt eredetileg. Ezt megerősítik az általam ismert adatok is.

* Lektorom igen alaposan elolvasta dolgozatomat, amit persze hálásan megköszönök; több olyan megjegyzést tett, amelyeket figyelembe vettem írásom végső megformálása során.

2.1. A vizsgálandó adatok

A leggyakoribb *-ik* kiemelőjeles derivátumok: *egyik, másik, mindenik, (vala)-melyik*.

Ezek olykor *-ik* nélkül is előfordulnak ugyanabban a funkcióban, amint erre részben már a CzF. (2: 26) is fölhívta a figyelmet az *egy* szócikkben: „Néha *egyik* helyett is használtatik: *egynek elesése, másnak fölkelése*”. Az itt felsorolt adatoknak vannak némileg eltérően megformált változataik nyelvtörténetünkben, mai köznyelvünkben és nyelvjárásainkban: *egy-, eggy-, egyi-, egyyi-, eggye-* (legtöbbször persze szókezdő *ë*-vel), *más-, mási-, minden-, minden-, (vala)mely-, (vala)mellyi-*.

Pl. *egyiukról masikra, egyjic* '[alter eorum] unus eorum; einer von ihnen', *egyikünk* 'unus nostrum', *egyiktek* 'unus vestrum', *kettőnek eggyike* 'duorum alter' (NySz. 1: 580), *égic masictól mégvalasztott* (NySz. 2: 701),

egyitek, mellyitek, valamellyitek (DÖBRENTEI 1842a [MüncHK]: 286), *valamelyiteket* (CzF. 6: 770b),

egyink 19, *másunk* egy híján 20 (DÖBRENTEI 1842b [Berzsenyi]: 81), *egyink* te jog felölled, és *másink* te balod felöl üljünk te dicsőségedben; tü *egyitek* elárol engemet (SZABÓ T. 1985: 94, 144),

a templomba *egyikünk, egyitek* sem mene; Sem *egyitek*, sem *másitok* nem akar rajtam segíteni (TOEPLER 1842: 98),

együnk a másunknak, egyitek a másitoknak (ZOLNAI 1893: 38),

egyitek nem jobb a *másiknál, egyitek* nem rosszabb a *másiknál* (VAJDA 1841: 98),

„nincs kifogásom az ellen se, ha a tánc hevében *egyitek-másitok* átkarolja, megcsókolja” (MIKSZÁTH 1959: 171).

CZUCZOR és FOGARASI összegyűjtötte és közzétette nagyszótárunkban az akkoriban ismert legfontosabb változatokat, és értelmezte is őket:

„*egyik* [...] mn. tt. *egyik-ét*. Élünk vele, midőn többek közül egyet különösen kimutatunk. *Egyik eb, másik kutya* [...] Az egybirtokú személyragok hozzájárulással, *közöl* névtű kihagyása eszközölthetik. *Ő a választottak egyike*, körülírva: *ő a választottak közül egyik* [...] Az egyes számban csak a harmadik személyragot veszi fel, de a többesben mind a hármat: *egyikünk, azaz, egyik közölünk, egyiktek, v. egyiketek* (Molnár Albertnél: *egyitek*, mi ma sem szokatlan), *egyikök*, némely szójárásban: *egyikőjök*. Régi magyar iratokban előfordul személyrag nélkül is, pl. *azoknak sem egyikhez* (a mostani divat szerént: *sem egyikéhez*); *felmenvén a hajó egyikbe*;¹ *mikor volna a városok egyikben; és így lőtt a napok egyikben; e két*

¹ Ez az adat zavarba hoz, vajon nem hibás-e *a hajók egyikbe* helyett? KOROMPAY KLÁRA kolléganőmtől kértem segítséget a *bornak egyike* (KOROMPAY 1992: 353) és ezen adat ügyében. Levélbeli választát (2020. V. 15.) ezúton is megköszönöm: „Úgy látszik, nagyobb mennyiségű borról van itt szó (vö.: Kondor Ferenc hozta bornak egyike). Én ezt úgy értelmezem, hogy több

fiamnak egyik üljön te jog felőled. Tatrosi cod. *Asszonyembereknek egyik.* Döbrentei cod. De ezek mai időben az általánosan uralkodó szokás ellen vannak s az ekként írónak vagy beszélőnek hibákul rovatnának; a régiségben is latinoságoknak látszanak”² (CzF. 2: 54).

„*másik* [...] Többesben nem használtatik:³ Alapértelemlre nézve am. *más*, csakhogy nyelv szokásunk szerént az *ik* képző határozottabb, s mintegy különböztető, kitüntető, különösebben az *egyik* szóval ellentétes jelentést kölcsönöz neki. Ily különbség van a *szebb szebbik* [...] stb. között. Jelesen a számnevekben: *egy egyik*” (CzF. 4: 131).

„*valamelyik*, (vala-melyik) ösz. névmás. A többi közöl valaki. A több személyt jelentő ragokat is fölveszi. *Valamelyik közöletek* v. *valamelyikötök fűtyölt.* *A kitűzött jutalmat valamelyikünk elnyeri.* *Valamelyikteket* v. *valamelyiteket katonának viszik.* Ellentéte: *egyik sem, egyikünk sem, egyiktek* v. *egyitek sem, egyikök sem*” (CzF. 6: 770).

Az *-ik*-kel bővült, legtöbbször névmási funkciójú lexéma rendszerint kettő közül emel ki egyet, bár nem mindig tűnhet így, pl. *a legszebbiket nézegetem*, vagyis sok nagyon szép valami lehet a csoportban, de tulajdonképpen itt is kéttagú az oppozíció: egy valami áll szemben különösen szépként az összes többivel, a kevésbé szépek együttesével.

2.2. A legfontosabb nézetek

Ismereteim szerint első ízben SIMONYI foglalkozott az *-ik* történeti magyarázatával, aki elszigetelt maradványnak (periferikussá vált elemnek) minősítette legalább az *egyik*, *másik*, *mindenik* alakokat, továbbá talán a sorszámnevek és a középfokú melléknevek *-ik*-kel bővült formáját is, ilyenek pl. a *másod-ik* és a *jobb-ik* (TMNy. 716). Magát a szerkezetet ő is és az utókor is a genitivus partitívus hordozójának tekintette. Az ÉrdyC (266) *kőzgyben* adat kapcsán SIMONYI azt írta, hogy „*az ik* lehet a többses 3. szem. *-ök*, *-jök* mellékalakja, mint pl. az *égygyik*, *második* alakokban; vö. *cuzicun* HB. – Az *i* belehatol a többsesnek 1. s 2. személyébe is: »bort be ne hozhasson my *közinkben*« [...] Végre itt is keletkeztek a 3. szem. hatása alatt olyan alakok, minők *főlibém*, *elejbém* stb.”⁴ (SIMONYI

üveg vagy hordó bor érkeztetett, s ezekre összefoglalóan utal az egyes számú alak. A CzF.-adat valóban különös. De ilyen formában túl szűkszavú ahhoz, hogy értelmezni tudjam”.

² Itt gyaníthatólag arra céloznak a szótár megalkotói, hogy latin minta utánzásáról van szó. Talán ilyen latin szerkezetekre gondolhattak, mint *unus de multis*, *unus multorum* (GEORGES 2013: 4887); kétlem, hogy a m. *egyik*, *másik* és a velük alkotott szerkezet létrejöttében szerepe lehetett a latinnak, hiszen a magyar szerkezetnek nagy valószínűséggel még a honfoglalás előtt kellett kialakulnia.

³ Szerintem létezik többses számú alak is: *másikak*.

⁴ A *főlibém* és az (*elém* ~) *elejbém* > *elibém* alakokra történeti magyarázatként való hivatkozás téves, ezekben ui. „*V* + latívuszi **j*” > *ej* > *é* ~ *i* változás történt (vö. TESz. 1: 738, ZSILINSZKY 1991: 446, D. MÁTAI 1992: 576). „A határozószóként kivesző (igekötővé vált) *fjél*, *fjél* helyébe

1892–1895: 99). Ez tehát talán azt jelentheti, hogy morfológiailag (is) két-eleműnek tekintette az *-ik*-et. Az *-ik* végződés előzményéről így vélekedett: „Hogy ezek személyragos formák, azt bizonyítja a régiségben számtalanszor előforduló birtokos szerkezetük; pl. [Bekezdés] *ez két tolvajnak egyik engemet megmövet (megnevet) [...] ezeket hallotta az nyolcz frátereknek egyikől...* [Bekezdés] Az eddigiekből már most valószínűséggel az következik, hogy azelőtt *-ik* volt e személyrag, s csak aztán lett belőle a hangrend szerint váltakozó *-ok, -ék, -ök* és *-uk, -ük*” (TMNy. 716, vö. még SIMONYI 1907: 395–396). MELICH egyetértett ezzel az értelmezéssel (1918: 246–247). E felfogás szerint csak később vesztette el az *-ik* a birtokosra utaló funkciót (SIMONYI 1905: 131).

E morfémánk mai megítélése szakirodalmunkban (BERRÁR 1957, BÁRCZI–BENKŐ–BERRÁR 1967 és BENKŐ 1980 nem szól a kiemelőljelről!):

Az *egy* „Származékai közül az *egyszer* határozószó és az *egyik* megszilárdult ragos alakulatok. Az utóbbinak *-ik* végződése azonos az *-uk ~ -ük* többes számú 3. személyű birtokos személyraggal; eredeti jelentése tehát ’egyikük, közülük egy’ volt (vö. még 1416 u./1466; *egginc* ’egyikünk, közülünk egy’; MünchK. 92); a rag funkciójának elhomályosulásával ez a jelentés az *-ik* végződéshez toldott, újabb birtokos személyraggal fejezhető ki: *egyikünk, egyiktek, egyikük*” (TESz. 1: 716). Ez lényegében a SIMONYI megfogalmazta történeti értelmezés dióhéj-szerű összefoglalása.

A beszélt nyelvi *egyőnk, egyőnk* ’egyikünk’, *egyőtök* ’egyiktek’ (ÚMTsz. 2: 30), *hármőnk, négyőnk* stb. az *együnk, egyikünk, egyiktek, hármunk, négyünk* stb. helyett a (*két ~ kettő* >) *kettőnk* analógiájára bekövetkezett változás eredménye.

A visszaható és nyomatékosító *maga* névmás többes szám 3. személyű alakjainak egyike is az *-ik* végződést tartalmazza: *magik ~ magak, magok, maguk* (lásd ÚMTsz. 3: 944), amelyek közül BALASSA (1891: 53, 136) és SIMONYI (TMNy. 716) a *magik* formát megőrzött régiségnek tekinti, miként SIMONYI (TMNy. 716) az *egyik, másik, mindenik* alakot is. Az *-ik* többes szám 3. személyű végződés létrejöttéről és területi, nyelvjárási képviseléseiről lásd BALASSA 1891: 136–137, SIMONYI 1914: 149–150.

Nemrég HEGEDŰS igyekezett áttekinteni az *-ik* történetével kapcsolatos nézeteket: „BENKŐ (1980: 206) és további adatok és következtetések (KOROMPAY 1992: 353–354) alapján (pl. hogy az adatok többségében az *egyik–másik* nem birtokos szerkezetben jelentkezik, vagy hogy a nyelvi tudatban a többes birtokossal való összekapcsolás nem érvényesült, s ezért kapnak még egy birtokos

újabb, testes határozóragos forma igyekezett beépülni; ez az új elem az ómagyarban még ritka és elég változatos alakú volt: *fēlibe, fōlibe; fēlire, fōlire*; ugyanígy: *elēbe* stb.” (D. MÁTAI 2003b: 406, vö. még D. MÁTAI 2011: 174–175).

személyjelet is: *bornak egyike*⁵ stb.) a kiemelő jel eredete bizonytalan.⁶ Ami valószínű: »kialakulása ... elsősorban a rendkívül gyakori *egyik–másik* névmás-párhoz köthető« ([KOROMPAY 1992:] 353). [Bekezdés] Ezt a bizonytalanságot tükrözik a Magyar nyelvtörténet (MNYt.) különböző szerzők által írott fejezeteinek megállapításai: az *egyik/másik -ik*-je ősmagyar kori, funkciója: kiemelő jel (D. MÁTAI MÁRIA 2003/2005: 219); ómagyar kor, kiemelő jel, »a kiemelés, megkülönböztetés eszköze« (SÁROSI ZSÓFIA 2003/2005: 365); ómagyar kor, kijelölő jelzői szerep (HORVÁTH LÁSZLÓ 2003/2005: 466)» (HEGEDŰS 2014: 197). Ennél valamivel többen szólaltak meg mostanában az ügyben, mikor is keletkezhetett e végződés: „a korai ómagyar korban vagy már az azt megelőző időkben” (SIPOS 1991: 394), a korai ómagyar kor vége felé (S. HÁMORI 1991: 696), (talán) már az ősmagyar korban (D. MÁTAI 2011: 144) jött létre a genitivus partitivusi szerkezet. Kialakulásának módjáról nyelvtörténészeink egyike később módosított most idézendő álláspontján: „Magának e morfémának a keletkezéstörténete nem tekinthető teljesen tisztázottnak. Csak annyi kétségtelen, hogy kialakulása egyes névmásokhoz, azon belül is elsősorban a rendkívül gyakori *egyik–másik* névmás-párhoz köthető. Ezek *-ik* eleme a legelterjedtebb felfogás szerint a T/3. birtokos személyjel átértékelődésével keletkezett. Korszakunk számos adata funkcionális oldalról támogatja is ezt az eredeztetést [...] Ugyanakkor több olyan mozzanat is van, mely vagy alaki, vagy funkcionális szempontból a jelzett föltevés ellen szól” (KOROMPAY 1992: 353). Később így módosult ez a nézete: „a magyartanítás tapasztalataival gazdagodva, azt kell mondanom, hogy az *-ik* morfémának a T/3. birtokos személyjeltől való származtatását ma valószínűbbnek tartom, mint azelőtt” (KOROMPAY 2011: 155).

A „történeti áttekintés után felmerül néhány kérdés: 1. mikorra tehetjük a kiemelő jel eredetét, kialakulását? 2. mi lehetett a jel legősibb funkciója, s megegyezik-e ez a későbbi szerepekkel? 3. Önálló magyar nyelvi kialakulást feltételezve mely elem vagy elemek átértékelődése (funkcióváltása) lehetett az alapja a kiemelő jel létrejöttének?” (HEGEDŰS 2014: 197). HEGEDŰS válaszai ezekre a kérdésekre:

1. „Úgy vélem, a kiemelő jel egy lehetséges alapja: az *-ik* (~ *-ig*) latívuszi raghalmozás (ugyanaz, amelyből majd a terminatívuszrag [...] alakul). Létrejöttének ideje az ősmagyar kor lehetett. A raghalmozás eredete: a két ősi latívuszrag, az *-i* és a *-k* összeforrása új minőséget eredményezett”⁷ (HEGEDŰS 2014: 198).

2. „Az *-ik* alaki rögzülése és az eredeti latívuszragoktól való jelentésbeli elkülönülése magával hozhatta a ragfunkció elhomályosulását. Az eredeti ragfunkció

⁵ *bornak egyike* (KOROMPAY 1992: 353).

⁶ BENKŐ az idézett helyen (1980: 206) nem szól a kiemelőjelről, hanem csak az igei jeleket emlegeti.

⁷ Erről lásd KOROMPAY 1991b: 293.

elhomályosulása (a határozottságra való utalás szerepének felerősödése) pedig okozhatta azt, hogy (jellé válva) más jelet, továbbá határozóragokat és tárgyragot vehetett fel (*egyike, másika, egyikkel, másikra, harmadikat, nagyobbikban*)” (HEGEDŰS 2014: 198).

3. „A raghalmozás ősmagyar kori kialakulását és az eredeti latívuszrag-összevetőktől való jelentésbeli elkülönülését követően még ebben a nyelvtörténeti korban két út mutatkozhatott a továbbalakulásra. Az egyik út a funkciómegtartás lehetősége. Ennek kapcsán a meglévő nyomatékosító funkció erősödhetett fel, s az *-ik* jel a megerősítés, kiemelés eszköze lett a névmásokban (*egyik/másik*). A másik út a funkcióeltolódás lehetősége, mely az *-ig* terminatívuszragot eredményezi [...] Az ősmagyar kort követően az *-ik* ómagyar kori története a következő lehetett: 1. a határozatlan névmás nyomatékosítása (*egyik/másik*). 2. a nyomatékosítás átvonódása a kérdő névmásra (*melyik* [TESz.: 1420!]⁸), 3. az *egyik/másik* a felsorolás kiindulópontja lehet »s ilyen módon az utána megjelenő sorszámnevek alaki viselkedését is befolyásolja« (KOROMPAY 1992: 353) – kialakul az összetett sorszámnévképző (*-dik*). S mivel a nyomatékosítás funkciómegtartása folyamatosan jellemezhetette, az ómagyar kor végén kiemelő jelként melléknevek közép- és felsőfokú alakjaiban is megjelenhetett” (HEGEDŰS 2014: 198).

Megjegyzéseim HEGEDŰS eme közléseihez: 1. Nem értem, hogy a localisi, terminatívuszi (~ „határvetői” ragi [így KOROMPAY 1991b: 293]) funkciónak mi-nek a következtében lehetne nyomatékosabban köze a kiemeléshez, mint bármely más helyhatározó ragjának. 2. Szakirodalmi ismereteim szerint (pl. KOROMPAY 1991b: 293–294) az *-ig* rag mindvégig megtartotta a latívuszi funkcióból fakadó terminatívuszi funkcióját. 3. Az adatok ismeretében az *-ik* helyett eredetibb *-i*-vel kell számolni, majd pedig *-i* ~ *-ik* alternációval (lásd még a 2. pontban írottakat).

Úgy tűnik, a kérdést tanulmányozók közül SÁROSI tekinti a legfiatalabb, azaz ómagyar kori elemnek a kiemelőjelet, de szerinte is „Eredetének kiindulópontja valószínűleg az *egyik–másik* névmáspár” (SÁROSI 2003/2005: 365).

Legújabban talán É. KISS nyilatkozott a kiemelőjel keletkezésének és történetének ügyében: „Az *-ik* toldalék eredete a XIX. század óta foglalkoztatja a nyelvészeket. SIMONYI (1895:⁹ 716), majd MELICH (1918) úgy vélte, hogy az *-ik* eredetileg T/3. birtokos személyragként funkcionált. A személyes névmási eredetű *-i* képviselte a 3. személyt, a *-k* pedig többesjelként járult hozzá” (É. KISS 2017a: 77). Ha jól értem szavait, megelégedett HEGEDŰS nézetének kivonatolt ismertetésével, de nem szólt expressis verbis arról, mi a véleménye róla, indirekt módon azonban alighanem elutasítja, hiszen voltaképpen a SIMONYI és a BALLASSA vázolta felfogást vallja (lásd É. KISS 2017a: 75, 77, 85–86, 88–89, miként más írásaiban is: É. KISS 2017b, 2018: 741–745).

⁸ Egészen pontosan: TESz. 2: 886: „1420 k.: *Melic*”.

⁹ TMNy.

A fentebb idézett, 'egyik', 'másik', 'mindenik' és '(vala)melyik' jelentésben szereplő *egy-, eggy-, egyi-, eggyi-, eggye-, más-, mási-, minden-, minden-, (vala)mely-, (vala)mellyi-* adatokra hivatkozva kétségemet fejezem ki azt illetően, hogy az *egyik*, a *másik*, a *mindenik* és a *(vala)melyik* névmások *-ik* eleme azonos lenne a többes szám 3. személyű személyjellel; ha ez ugyanis csakugyan így lenne, szerintem csak ráértéssel, adaptációval tehetett volna szert erre a funkcióra az *-ik* annak következtében, hogy ilyen hangalakú birtokos személyjelet is létrehozott a nyelv, és a ráértést az is elősegíthette volna, hogy az elülső hangrendű igék jelen idejű tárgyas ragozásában ugyancsak többes számú 3. személyben is megszületett az *-ik* személyrag (amely a veláris igékben nyelvjárásokban is előfordul). A 2.1. pontban is fősorakoztatott régi és mai adatok azonban egyértelműen azt mutatják, hogy ennek a morfémanak ténylegesen nincsen közvetlenül birtokjelölői funkciója, azt legfeljebb csak a kontextus sugallhatja. Ezen kétségemet persze azzal is igazolhatom, hogy alternatív történeti magyarázattal rukkolok elő (ezt lásd a 3. pontban).

Úgy látom, hogy vitáznom kell a következő kijelentéssel: „Valójában az a kérdés, hogy miért fordulhatott mégis elő az ómagyarban a (20) alatti példa *barátoknak valamelyik szerkezete*,¹⁰ azaz, miért találunk szórványosan T/3. egyeztetést nem személyes névmási birtokos esetén is. A (20)-as szerkezet arra vezethető vissza, hogy a dativusi birtokos először ún. külső birtokosként, a belső birtokossal koreferens adjunktumként került be a magyar mondatba — feltehetőleg indo-európai hatásra (NIKOLAEVA 2002). Amikor e szerkezetben a belső birtokos rejtett névmás volt, a külső birtokos belső birtokosnak tűnhetett; idővel ez vezetett a *-nAk* ragos birtokos belső birtokossá válásához. A (20)-as példában azonban az egyeztetés még névmási belső birtokost jelez” (É. KISS 2017a: 82–83). É. KISS tehát sok más kutatóhoz hasonlóan a *barátoknak valamelyik szerkezet -ik* elemében többes szám 3. személyű birtokos személyjelet lát, amely később képzővé (kiemelőjellé) válva vesztette el birtokos személyjeli funkcióját, és vette fel a főnévi birtokos megkívánta tényleges birtokos személyjelet: *barátoknak valamelyik-e*. Eleve nem lehetett az *-ik* kiemelőjelnek birtokos személyjeli funkciója, tudtommal ugyanis alig vannak a nyelvemlékeinkben *gazdák kutyáik, borászok hordóik, szülők fiaik* megformáltságú birtokos szerkezetek (de lásd a következő bekezdést). Ezt a problémát azonban — ahogy én látom — az általam később ismertetendő javaslat (lásd 3. pont) megoldja.

Most pedig a történeti grammatikánk szerzőinek nézetét idézem: „A g e n i t i v u s p a r t i t i v u s kifejezésének egyes típusai feltehetően a korszak [a

¹⁰ „a. hogyha *barátoknak valamelyik* eluezend (JókK 119) b. hog menden valaki kerest kerënd harminc napiglan *valamel* isténtol (BécsiK 145)” (É. KISS 2017a: 81; kiemelés az eredetiben, H. L.).

korai ómagyar, H. L.] vége felé jelentkezhettek; vö. JókK. 16: »ha... *emberecnek valamelyik* merÿen... ellene tennÿ«” (R. HUTÁS 1991: 696), példák: „*keralokno[c] [ke]ralatul*” (i. h.), „*keralucnoc kÿralanoc, [a]ngolocnak coronaia, Habro[agben walacnok keguffege*” (R. HUTÁS 1991: 698; kiemelés az eredetiben, H. L.), „A tízènkèt *apaftalocnac ... nèuec èz*” (R. HUTÁS 1991: 700). „Az alakilag többes számú (több birtokra utaló) birtokos jelzõ birtokszava egyes számú birtokosra mutató személyjelet kap (azaz inkongruens a birtokos jelzõvel) [...] *keralucnoc kÿralanoc* [...] Minden valószínûség szerint ez a nem egyeztetõ forma volt az eredeti. Korán megjelentek viszont az egyeztetõ, redundáns alakok is; erre utalhat a HBK. »*szentii ef unuttei cuzicun*« adata; vö. még [...] LobkK. 231–2: »lakozez ... *zileinek hazoknal*«” (R. HUTÁS 1991: 702). „A birtokszóként előforduló *egyik, másik, valamelyik* szóalak *-ik* végzõdése a T/3. birtokosra utal: JókK. 16: »ha ... *emberecnek valamelyik* merÿen ... ellene tennÿ« [...] A végzõdés személyjel értéke azonban elhomályosodott, s az *-ik* végzõdéshez újabb személyjel kapcsolódott; vö. 1616: »kondor ferench hozta *bornak egyike* zÿn bor« RMNy. 2/2: 12” (S. HÁMORI 1995: 369).¹¹ A „többes számú birtokos + többes szám 3. személyû birtokos személyjeles” *tízènkèt apaftalocnac ... nèuec, zileinek hazoknal* szerkezet kongruens megformálását éppen olyan kisiklásnak, hiperkorrekt formának tekintem, mint a számnévi jelzõ utáni többes számú jelzett szót, pl. *nyolcz frátereknek* (lásd fentebb), *tízènkèt apaftalocnac*.¹²

Nem tartoznak ugyan nagyon szorosan a tárgyhoz NIKOLAEVA itt emlegetett állításai, de mégis érdemes nagyon röviden reflektálni azok némelyikére: „A magyar dativus possessivus kialakulásáról is eléggé ellentmondásosan vélekedik NIKOLAEVA: »the Dative possessor construction in Hungarian is a likely result of the convergence with European languages and therefore is relatively recent. It emerged after the Hungarian Conquest, first probably in the written language influenced by the Latin texts, although we cannot exclude the influence of the neighboring languages on spoken Hungarian either« (NIKOLAEVA 2002: 283). Ezzel kapcsolatos észrevételeim: [Bekezdés] (a) A szerzõnek abból a feltevésébõl, hogy a magyar dativus possessivus kialakulása az »európai« (?) nyelvekkel való konvergenciának volna köszönhetõ, még nem következhet, hogy a magyarban

¹¹ Lektorom az utolsó adathoz ezt a kiegészítõ megjegyzést fûzte: „Egy korábban már idézett adat itt valamivel bõvebb kontextusban jelenik meg (»Kondor Ferenc hozta bornak egyike szín bor«). Az utolsó két szó alapján konkrétabb választ lehet adni a kérdésre: világos, hogy legalább kétféle borról volt szó, ezzel függhet össze a többes értékû használat.” Gyaníthatólag igaza van.

¹² Ugyancsak a lektorom megjegyzése: „A »szileiknek házoknal« típus kongruens megformálását a szerzõ kisiklásnak, hiperkorrekt formának tekinti. Az elõbbi kifejezést túlzónak találok, de érteni vélem a gondolat irányát. Saját tapasztalataim alapján azt mondhatom, hogy a kódexnyelv kifejezetten kedvelte az ilyen jellegû szerkezeteket... s általában is kedvelte a minél erõsebb morfológiai jelöltséget. Ez hozzátartozott ahhoz a nyelvi eszményhez, sõt stíluseszményhez, amely ebben a nyelvváltoztatban érvényesült.” Errõl részletesebben lásd KOROMPAY 1991c.

meglehetősen fiatal jelenségről lenne szó (vö. KOROMPAY 1991:¹³ 301–302). [Bekezdés] (b) NIKOLAEVA megfogalmazásának alapján nem tudom eldönteni, a szerző szerint vajon konvergencia révén vagy idegen nyelvi hatásként alakult-e ki a magyar dativus possessivus, mert a kettő nem ugyanaz... [Bekezdés] Továbbá számos egyéb nyelvben is fordulnak elő olyan szerkezetek, amelyekben a dativus funkcionálisan igen közel áll a genitivushoz” (HONTI 2007: 21–22). Azzal sem tudok mit kezdeni, hogy: „Hungarian copied the morphology of the neighboring languages” (NIKOLAEVA 2002: 284). Ugyanilyen szellemiségű, de még képtelenebb állítással is találkoztam a szakirodalomban a magyar birtokos szerkezettel kapcsolatban: „SZÉKELY szerint »... megjegyezhetjük, hogy SIMONYI-nak a *-nek* rag szláv eredetére vonatkozó véleménye sem tartható« (SZÉKELY 2005: 59). SZÉKELY-nek abban igaza van, hogy a kérdéses magyar ragot nem lehet a szlávból eredeztetni, de megjegyezhetem, SIMONYI ilyen képtelenséget nem is állított. Amit viszont állított, azt idézem: »A d a t i v u s n a k b i r t o k o s j e l z ő ü l v a l ó h a s z n á l a t a (a »dativus genitivalis«, mint VERSEGHY nevezi) a finnugor nyelvek közül, úgy látszik, csak a magyarban fordul elő, itt pedig valószínűleg szláv eredetű, mert viszont a szláv nyelvekben ez a használat egészen általános... már a HB.-ben előfordul a *-nek*-ragos birtokos, noha ez a rag akkor még félig-meddig névutó volt, mert hiszen nem illeszkedett... Kétségtelen, hogy ez a használat a honfoglalást követő században keletkezett az akkori erős szláv hatás következtében« (SIMONYI 1914: 153; én emeltem ki: H. L.)” (HONTI 2007: 21, 9. jegyzet).

A datívuszrag mint dativus possessivusi funkciójú morféma más finnugor nyelvekben is szerepel a külső birtokos jelölőjeként, ez tehát gyaníthatólag ősi jelenség (HONTI 2007: 20, 23), és valóban átmehetett a belső birtokos jelölőjének funkciójába, de kérdés, vajon a *barátoknak valamelyik* szerkezet alaktani megformáltságának ehhez tényleg van-e köze.

3. A javasolt megoldás

Uralisztikai háttérismeretek birtokában másként látom az *-ik* kiemelőjel megszületését, mint az eddig idézett szakemberek. Úgy látom, hogy az eddigi állásfoglalások szerzői egyetértenek abban, hogy az *-ik* két eleme két különböző előzményre megy vissza, mégpedig az egyes szám 3. személyű birtokos személyjelre és az abszolút névszói paradigma többesjelére, és ezek együttese többes számú 3. személyű birtokos személyjelként funkcionált; ezt azonban kétlem. Abban a tekintetben viszont egyetértek az eddig idézett kutatókkal, hogy valóban két különböző forrás fedezhető föl ezen morféma előéletében. Lévnén az *-ik*

¹³ A mostani irodalomjegyzékemben: KOROMPAY 1991b.

kiemelő funkciójú, ősi elemekből alakult végződés, szétnéztem a magyar rokonnak nyelvi adatai körében.

3.1. Az *-i* morféma

A permi nyelvekben van kiemelő funkciójú *-i/-i* morféma. Pl. votj. *kijzi, kijzi* (~ *kijz*) 'wie', zürj. *kijzi, kuži* (~ *kijz, kuž, küž*) 'wie', amely CSÚCS (2005: 246) szerint vagy latívuszi szuffixum, vagy analógiásan megjelent (?) hang. További ilyen permi adatok: votj. *tañi* (~ *tañ*) 'sieh!, sieh her!', *taži* (~ *taž*) 'so, also, auf diese Weise' (WUoK. 255), zürj. *kodi* (~ *kod*) 'wer?', *setñi* (~ *setñ*) 'dort, da', *taži* (~ *taž*) 'so, auf diese Weise', *tani* (~ *tan*) 'hier' (WUo 103, 371, 269), *сэни* (~ *сен*) 'там', *öni* 'теперь' (BUBRIH 1949: 88, 89), *köni?* 'где?' (~ *нэкөн* 'нигде'), *сэни* (~ *сэн*) 'там', *öni* 'теперь', *кыдзи?* 'как?' (LYTKIN 1955: 256, 257, 258, 259), *öni* 'теперь', *кыти?* (~ *кыт?*) 'по чему?', *támi* 'здесь, по этому месту', *сэми* 'там, по тому месту' (LYTKIN 1962: 294, 295). SEREBRENNIKOV (1963: 360–361) emleget néhány *-i* végű zürjén névutót: „В языке коми есть несколько послелогов, содержащих окончания древнего локатива *-i*, обычно в соединении с суффиксом латива *-j*”. SEREBRENNIKOV (i. h.) UOTILÁra (1945) hivatkozva emlegeti ezt az ősi *-i*-t, és UOTILA (1945: 328) TOIVONEN (1944) nyomán ír arról, hogy a m. *belé, alá* stb., az osztj. *йӧӧӧ* 'pois', *йӧӧ* 'kotiin; takaisin', a finn *läpi* 'át, keresztül' stb. ezt az *-i, -i* latívuszragot tartalmazza, de ősi lokatívuszi *-i*-ről SEREBRENNIKOVval ellentétben én nem tudok.

LYTKIN (1962: 297) a permják *öni* 'теперь' kapcsán azt írja, hogy (ez is) szóképző szuffixumot tartalmaz, amely elvesztette eredeti funkcióját. Az *öni, öni* szóvégi magánhangzójának mibenlétéről nem szól az ÉSK.¹ (212) és az ÉSK.² (212), miképpen pl. a zürjén *мысти* „временный послелог 'через, по, по истечении, после'” esetében sem (ÉSK.¹ 184, ÉSK.² 184), de: *kodi* 'кто', „конечное *i*, как в слове *мый* 'что', древний местоименный суффикс (Ист. морф., 209)”¹⁴ (ÉSK.¹ 127, ÉSK.² 127) < *kod* 'кто, какой, который' (ÉSK.¹ 125–126, ÉSK.² 125–126), *кості* „,раньше времени, преждевременно'. Производ. от *кост* при помощи суффикса *-i*” (ÉSK.¹ 135, ÉSK.² 135) < *кост* 'промежуток' (ÉSK.¹ 134, ÉSK.² 134); ez utóbbihoz vö. még LYTKIN 1955: 265.

Az obi-ugor nyelvekben is jelen van az a képző, amely rokonságban állhat a magyar *-ik* jel *i*-jével.

Az osztják **-i/*-i* denominális képző használatos a teljes nyelvterületen: V Vj. Likr. Mj. Trj. *-i/-i, J -i, Irt. Ni. Š -ə, Kaz. Sy. O -i*. Ez tkp. nomen possessoris képzésére szolgál az osztjákban (SCHÜTZ 1910–1911: 37–39, SAUER 1967: 118 kk., HONTI 1993: 138). Pl. Vj *kulj sɔɣən*, Trj *kulj sãɣən* 'Rindenkorb mit

¹⁴ „Конечное *i* в *kodi* восходит к уральскому местоименному суффиксу *-j*, который обнаруживается также в коми-зырянском вопросительном местоимении *ту-ј* 'что', ср. удм. *та*” (SEREBRENNIKOV 1963: 209).

Fischen', Trj *pomi pāj*, DN *pumə pāj*, Ni *pumə paj* 'Heuhaufen, -schober', Ni Šer *jeŋkə*, Kaz *jeŋki*, O *joŋkə* 'gefroren, vereist, mit Eis bedeckt' (SAUER 1967: 119–120); vö. Vj *kul* stb. 'Fisch', Trj *pom* stb. 'Heu, Gras', Ni *jeŋk* stb. 'Eis' (i. h.). Ez a szuffixum megtalálható adverbiumokban is, pl. (predikatív V Vj *kotəki* ~) Trj. *kotti*, J *kotti*, Kaz *χōtti* 'irgendwo, wo' (≈ V Vj Trj J *kot* 'где; wo'), V *lök k.*, Vj *jō' k.*, Trj *λə' k.* 'он где?' (DEWOS. 444–445, lásd még PD 61, TERĚŠKIN 1981: 176), Trj *tāt*, *tātti* 'siellä; dort, da' ~ *tōtti* 'er ist dort', *tōttiγən* 'sie beide sind dort', *tōttit* 'sie sind dort' (VÉRTES 1964: 260, 264), V *semti*, Trj *sāmti* 'ясно, очевидно; sichtbar' (~ Kaz *semət* 'sichtbar; действительно' < *sem* 'Auge')¹⁵ (DEWOS. 1340, vö. SAUER 1967: 108, 201).

Az *-i* megvan a vogulban is (lásd SZABÓ 1904: 417, 443, SZ. KISPÁL 1966: 28, vö. még LEHTISALO 1936: 55), nomen agentis stb. jön létre általa (SZABÓ 1904: 418–419, 443–444, vö. még SZ. KISPÁL 1966: 30–37). „In den nördlichen Dialekten endigen die nachdrücklichen Nominative auf *-i*, dem in So *tāi*¹⁶ noch ein anderes *-i* folgt. Dieses *-i* ist ein besonderes Suffix, das auch sonst in Pronomina, und wie es scheint, oft gerade verstärkend gebraucht erscheint. Beispiele: (MUNK.) *tu* 'az', *tati* 'ime az' ... ~ mit den Poss.-Suffixen *tatim*, *tatin* od. *tajim*, *tajin* etc. (NyK 21 334). Vgl. weiter (MUNK.) N *χoti* 'minő, micsoda?'. Ein ähnliches *-i*-Element trifft man auch im Ostj., z. B. (KARJ.) Trj. *ṭəm̄i*, V *ṭim̄i*, Vj. *ṭem̄i* usw. 'dieser'; (PÁP.) *tomi* 'amaz' ~ *tom* id. (s. JÓZSEF SCHÜTZ NyK 40 39, FINCZICZKY NyK 47 380), (PAAS.) K *χoiz*, J *χoizə* (?) 'wer?'. Über die aus anderen Sprachen angeführten *i*-Suffixe s. LEHTISALO MSFOu. 72 386" (LIIMOLA 1944: 50). Az északi vogulban még egy névmásban is találkoztam ezzel a pusztá *-i*-vel: *χoti* 'minő, micsoda?' (VNyj. 14, M-WWb. 93), LO *χōti*, So *χō'ti* 'was für ein(e), welche(r/s)?' (K-WWb. 250).

Talán közzismert, hogy (szinte) azonos a magyar és a permi infinitívusképző: m. *-ni* ~ zürj. *-ni*, votj. *-ni*, pl. m. *měn-ni*, zürj. *mun-ni*, votj. *m̄ini-ni*. Úgy tűnik, azonos elemekből keletkeztek, az elszenvedett változások sora is azonos lehetett, eredménye pedig az lett, hogy mindhárom nyelvben felső nyelvválású illabiális magánhangzó (magyar *i* ~ permi *i*) követi az *n*-t. „A *-ni* képzős igenév egy uráli–finnugor **-n* képzős nomen actionis lativusragos alakjából magyarázható. Az **-i* lativusrag járult az igenév végmagánhangzójához, s a végződés az ősmagyar kor elején **-n̄ji/-n̄ji* lehetett. A *i*-s diftongus monoftongizációja s ezáltal az igenév-képző egyalakúvá válása az ősmagyar kor végére megtörtént, a képző *-ni* lett. Az *i* az ősmagyar kor elején még hosszan hangozhatott, de rövidülése megindulhatott" (LIIMOLA 1944: 50).

¹⁵ Ezeknek az osztják adverbiumoknak a *t* eleme az ősi lokatívuszrag folytatója (lásd HONTI 2019: 400).

¹⁶ LIIMOLA ebben a tanulmányában *c s a k i t t* és úgy közli ezt a mutató névmást, mintha az olvasó már tudna róla, KANNISTO szótárában viszont megvan: LO *tai*, So *tai*, *ta'ii* 'jene(r/s), gerade jene(r/s)' (K-WWb. 856).

(A. JÁSZÓ 1991: 340). Továbbá: „можно предполагать, что пермский инфинитив по происхождению представляет собой окаменелую форму аллатива на -y [-j, H. L.], образованную от отглагольного имени на -n” (SEREBRENNIKOV 1963: 310). Ez a kis kitérő csak azt szolgálta, hogy szemléltessem, más morfémban is megőrződhetett (bár némi hangváltozásokon keresztül) az *i*-szerű magánhangzó.

A magyarban egyebek közt nomen possessi képzésére is szolgál az *-i*, pl. *isten-i*, *ember-i* stb. (lásd SZINNYEI 1922: 87, 1927: 100, LEHTISALO 1936: 58–59). Használatáról és létrejöttéről ez olvasható a szakirodalomban:

„Az ősmagyar korban lezajlott az a folyamat, melynek eredményeképpen az *-é* birtokjel bizonyos mondatbeli helyzetben átértékelődött, s alaki, funkcionális hasadással létrejött taz *i* (< *-i* < *ĕj*) nomen possessi képző. A változás menete a következő lehetett: az (*a*) *birtok* (*a*) *királyé* típusú szerkezetekben a birtokjeles névszó állítmányi szerepben áll. A magyar nyelv eléggé szabad szórendje megengedi, hogy a szerkezet tagjai fordított sorrendben kövessék egymást: (*a*) *királyé* (*a*) *birtok*. Megelőzve az alanyt az eredetileg névszói állítmány jelzői szerepet, s ezzel melléknévi szófaji értéket kaphat. A mondatban betöltött immár kettős funkció lehetővé s egyben szükségessé tette az alaktani elkülönülést, amely az ősmagyar kor végére általában végbe is megy: a birtokjel *-é*, a melléknévképző *-i* (> *-i*) formában szilárdul meg. A melléknévképző már a korai ómagyar kortól *-i* (> *-i*) hangalakúnak mutatkozik: HB.: *munhu* (mennyei), KTSz.: [*ke*]rali” (SZEGFŰ 1991: 210).

„*-i*; *-si*. Igen g y a k o r i , t e r m é k e n y képző. ’Valakihez, vmihez tartozó’ á l t a l á n o s a b b jelentése az alapszótól függően számos j e l e n t é s - á r n y a l a t b a n realizálódik” (RUZSICZKY 1961: 409; kiemelés az eredetiben, H. L.).

„⁻¹ [1193] Melléknévképző. Valószínűleg még az ősmagyar korban keletkezett funkcióváltással. A hová? kérdésre felelő ősi *-j latívuszragból fejlődött a tulajdonítást kifejező *-é* birtokjel. Az *-i* ennek zártabb változatából vált alaki és funkcionális elkülönüléssel ’valahová, valamihez tartozást’ kifejező képzővé, pl. *egri*, *anyai*, *régi*” (EtSzt. 324).

„közvetett bizonyítékkal szolgál az a belső, eredetbeli összefüggés, mely az *-é* birtokjel és a belőle alaki és funkcionális elkülönüléssel létrejött *-i* (< *-i*) melléknévképző, illetve helynévképző között fennáll. E toldalék első adatai az ómagyar kor elején jelentkeznek [...] így magának az *-i* képzőnek a keletkezése is az ősmagyar korra vetíthető vissza. Fejlődéstörténeti előzménye, az *-é* birtokjel ezek szerint még korábbi; ez ismét amellet szól, hogy kialakulása az ősmagyar korban, s feltehetőleg annak korai szakaszában ment végbe” (KOROMPAY 1991a: 263).

„Más toldalékból, **funkcióváltással** jött létre például az *-i* melléknévképző az *-é* birtokjelből. (*A*) *birtok* (*a*) *királyé*-féle birtokjeles szerkezetek tagjainak

sorrendje bizonyos mondatokban felcserélődhetett: (a) *királyé (a) birtok*, így az eredetileg névszói állítmány (*királyé*) az alanyt megelőzve melléknévi értéket kapott, azaz melléknévnek kezdték érezni. Ezt erősítette az alaktani elkülönülés is: az *-é* birtokjelként, az *-i* melléknévképzőként rögzült a nyelvjárások többségében (HB.: *munhi* 'mennyei', KTSz.: [*ke*]rali 'királyi'" (SÁROSI 2003/2005: 145; kiemelés az eredetiben, H. L.).

Kritikaként jegyzem meg, hogy ez a „funkcióváltás” magyarázat nekem éppen olyan fantasztikusnak és elfogadhatatlannak tűnik, mint MÉSZÖLYnek (1929: 67, 1941–1943: 3) az ikes ragozásra és az egyes szám 3. személyű *-ik* személyvégződés keletkezésére előadott vélekedése, hogy ti. *a fa eltörik* 'a fát eltörik' → 'a fa eltörik', *a kenyér törik* 'a kenyeret törik' → 'a kenyér törik'.

Az uráli **j ~ *i* morfémanak az uralisztika történetében többféle alapnyelvi funkciót tulajdonítottak: „Das Pluralsuffix *i* der oben aufgezählten Sprachen sei nach den herkömmlichen Auffassungen (a) aus einem ursprünglichen Suffix zur Bildung von possessiven Adjektiven, (b) von Kollektiva abzuleiten, oder (c) es sei auf »ein Augmentativsuffix ohne spezifische Funktion« zurückzuführen (so MIKOLA 1988a:¹⁷ 288); (d) nur manche Finnougristen haben dem grundsprachlichen Vorgänger des *i* eine deutlich plurale Funktion zugeschrieben” (HONTI 1997: 27).

3.2. A *-k* morféma

A *-k* elem vajon hogyan került ebbe az összefüggésbe? Úgy, hogy a rokon nyelvekben vannak nyomatékosító *k* partikulák vagy ilyen elemet tartalmazó nyomatékosítók is. Az én ismereteim szerint a finnugor család legnyugatibb (azaz a korai ősfinn leszármazottai) és legkeletibb nyelvei (vagyis az ugorok) rendelkeznek ilyenekkel. Tudtommal ezeket ALVRE (1985) részletezte, de reményeim ellenére LAANEST (1982) nem szól ezekről. Két fő csoportot különít el ALVRE:

„*-ka, -kä*: In den ostseefinnischen Sprachen gibt es dazu zweierlei Beispiele: 1) durch Hinzufügen des Suffixes verändert sich nicht die Grundbedeutung des Pronomens; 2) es entsteht ein völlig neues Pronomen mit einer anderen Bedeutung. [Bekezdés] Daß zur *V e r s t ä r k u n g* einer Frage den Interrogativpronomen **ku, *ke* und **mi* das *a k z e n t u i e r e n d e* Suffix *-ka, -kä* [én emeltem ki, H. L.] hinzugefügt wurde, ist weitgehend erwartungsgemäß. Fi. *kuka* (dial. *kekä*) 'wer' und *mikä* 'was' haben auch in anderen nahverwandten Sprachen Entsprechungen. Zum Genitiv *kunka* bemerkt PENTTILÄ (1963: 205),¹⁸

¹⁷ A mostani irodalomjegyzékemben: MIKOLA 1988.

¹⁸ PENTTILÄ 1963/2002: 205 is.

daß dieser »tuskin esiintyvää« (kaum vorkommend) ist; der Genitiv des Pronomens *mikä* ist aber allgemein gebräuchlich, wobei das regelmäßige *min* nur noch in Dichtungen erscheint. Das akzentuierende Suffix tritt nicht in allen Kasus auf (ibid. 200 ff.).¹⁹ [Bekezdés] In den Grundzügen das gleiche Bild findet sich beim finnischen Relativ- (resp. Indefinit)pronomen *joka* 'wer, was; jeder'. Im Lappischen benutzt man das Suffix in *juoka*, *juogâ* nur in einzelnen Formen des Paradigmas (SKES I 116).²⁰ Das Hinzufügen des Suffixes gibt trotzdem den Anstoß zu einer wesentlichen Bedeutungsveränderung, denn nach Angaben entfernt verwandter Sprachen sind die Stämme *jo-*, *e-*, *i-* ursprünglich nur den Demonstrativpronomen eigen gewesen. Est. *iga*, dial. *eGa*, *eGä* 'jeder' wie auch kar. *joga*, *jogo*, ižor. *joGa*, *joGo*, weps. *d'oga*, wot. *jeka*, *jeka* und liv. *jegâ*, *jegâ*, *jegâ* sind nur als Indefinitpronomen im Gebrauch. Wot. *jeka*, *jeka*, *ikâ* ist wie das entsprechende Indefinitpronomen im Finnischen, Karelischen und Wepsischen indeklinabel; z. B. *jeka paikkaza* 'auf jeder Stelle' (ARISTE 1948: 67; 1968: 60). In die *ka*-Gruppe gehört noch wot. *kammuga* 'solcher', das zweifellos auch eine präfigierte Form (*kam-* < *kas-*) ist" (ALVRE 1985: 158–159; kiemelés az eredetiben, H. L.).

„**-kin*, **-kik*: Dieses Suffix hat gewöhnlich akzentuierende Bedeutung 'auch'; z. B. est. *minagi tulen* = fi. *minäkin tulen* 'ich komme auch'. Dem Interrogativ- und auch dem Relativpronomen angefügt werden mit Hilfe dieses Suffixes mehrere Indefinitpronomen abgeleitet: est. *keegi* 'jemand', *miski* 'irgend etwas', *mingi* 'irgendein', *kumbki* 'einer oder der andere, beide', *ükski* 'auch nur ein', fi. *jokin* 'jemand, irgend etwas', *kukin* 'jeder', *mikin* 'irgendein'. Est. *mingi* ist eine nicht ganz regelmäßige Ableitung, denn *-gi* hat sich hier dem Genitiv *mi-n* angefügt und beim Flektieren werden dem Suffix *-gi* keine Kasusendungen vorangestellt (vgl. *mingi* : *min-gi-le*, aber *keegi* : *kellele-gi*). Vom finnischen Pronomen *jokin* wird in den meisten obliquen Kasus auch eine Variante auf *-in* (< **-yin*) gebraucht; z. B. Part. *jotakin* ~ *jotain*, Iness. *jossa-kin* ~ *jossain* u. a. Auf dem Partitiv basiert liv. *midägiD* 'irgendein, irgend etwas', *-gi* und *-ki* gibt es noch im weps. *kengi* 'jeder', *miŋgi* 'irgend etwas', *kudambki* 'beide' u. a. [...] Wenn sich in den östlichen ostseefinnischen Sprachen das Suffix *-kaan*, *-kään* zugunsten des *kin*-Typs zurückgezogen hat, dann ist es in der finnischen Verneinung zum Beispiel in den Pronomen *kenkään*, *kukaan* 'niemand', *mikään* 'nichts', *kumpikaan*, *kumpainenkaan* 'keiner von beiden' nach wie vor lebensfähig" (ALVRE 1985: 159).

¹⁹ Pl. *kekä* (nyelvjárás) 'ki': *ketä* (partitívusz), *kestä* 'kiről', *kuka* ~ *ku* (ritka, költői nyelvi) 'ki', *kunka* (nagyon ritka) 'kinek a', *kuta* (partitívusz; választékos), *kusta* 'kiről', *mikä* ~ *mi* 'mi', *minkä* ~ *min* (genitívusz; költői nyelvi) 'minek a', *mitä* (partitívusz), *mistä* 'miről' (PENTTILÄ 1963/2002: 205: 200–201).

²⁰ Lásd még SSA. 1: 238, 239.

Anyanyelvünk legközelebbi rokonaiban is vannak ilyen nyomatékosító elemek:

Ami a vogult illeti, erre fölfigyelt már a tudományosan megalapozott finnugor nyelvhasználat útörője BUDENZ (UA. 291, vö. még FINCZICZKY 1928–1930: 371). LIIMOLA (1944) tárgyalta ezt a kérdést igen alaposan: „Die nachdrücklichen Nominative sind von den nachdrucklosen mit dem betonenden, nachdruckgebenden Suffix *-k* gebildet. Dieses Suffix trifft man auch sonst in Pronomina, z. B. (MUNK.) N *titik* 'ez', (KANN. mscr.) KU *ti*₁*tχ*, KM, KO *tə*₁*tχ*, P *t^{si}i*₁*t^{si}χ*, VNK *t^{si}i*₁*t^{si}χ*, So *t^{si}ik_u* 'dieser (nachdrücklich), dieser hier ~ (MUNK.) N *ti* 'ez, dieser', (KANN.) TJ, TČ, LO, So *ti*, KU, KM, KO *tə*, P, VN, VS, LU *t^{si}i* 'dieser'. Weiter kommt es in Adjektiven vor und bedeutet in ihnen 'welcher von zwei', z. B. (KANN. mscr.) TJ *ia*₁*ne*₁*χ*, TČ *ia*₁*ne*₁*χ*, KU *ia*₁*lχ*, KM *ia*₁*lk*, P *ia*₁*lχ*, VN *ia*₁*lkā*, VS *ia*₁*lkā*, LU *ia*₁*lkā*, LO *iō*₁*lik* 'der untere' ~ TJ *ia*₁*lē*₁, TČ *ia*₁*l•*, KU *ia*₁*l•*, KO *ial*-, So *iō*₁*li*- 'unterer, Unter-'; (KANN. mscr.) TJ *iñi*₁*χ*, TČ *iñi*₁*χ*, KU *iñik*, KM *iñik*, KO *iñi*₁*k*, P *iñne*₁*χ* 'der grössere' ~ TJ *iñi*₁, TČ *iñi*₁, KU, KO *iñi*, KM *iñ*₁*ni*, P *iñi*₁ usw. 'gross'; (MUNK.) T *mu*₁*su*₁*χ* 'kisebb' ~ *mu*₁ 'kis', usw.” (LIIMOLA 1944: 45–46). A legutóbbi MUNKÁCSI-adathoz vö. (MUNK.) T *mu*₁*su*₁*χ* 'kisebb; kleiner (comparativus)', *mi*₁*sä*₁*χ* ~ *mi*₁*sä*₁ ~ *mi*₁*čä*₁*χ* 'kislány; junges Mädchen', vö. *mi*₁ ~ *mu*₁ 'kis, kicsi, fiatal, kedves; klein, jung, lieb' (M-WWb. 309).

Ez a pusztá *k*, *χ* nyomatékosító szuffixum a nyugati, a keleti és a déli vogul személyes névmások körében általános, míg északon csak *-ki* formában jelentkezik, ahol csak *-k*-val nyomatékosított névmásokat nem találtam: TJ TČ *em*₁*χ*, KU *ám*₁*χ*, *om*₁*k*, P *am*₁*χ*, LO *am*₁*ki*, So *am*₁*Gi* 'ich selbst' ~ TJ TČ *em*, KU *om*, P LO So *am* 'ich', TJ TČ *nün*₁, *nün*₁*χ*, KU *nā*₁*ñk*, P *ñe*₁*ñk*, LO *nā*₁*ñki*, So *nā*₁*ñGi* 'du selbst' ~ TJ TČ *nei*₁, KU KO *nā*₁, P *ñe*₁, LO *nā*₁, So *nā*₁*ñ* 'du', TJ TČ *tij*₁*χ*, KU *tāk*₁, P *tē*₁*ēk*, *tē*₁*ā**kq*₁*Á*, LO *tā*₁*kβi*₁(!), So *tā*₁*βGi*₁²¹ ~ *tā*₁*βGi*₁(!) 'er selbst' ~ TJ *tii*, TČ *tēi*₁, KU *tā*₁*β*, P *tē*₁*β*, LO *tā*₁*β*, So *tā*₁*β* 'er' (LIIMOLA 1944: 20–21, 42–43 (még vö. LM, LU, K, P, T nyelvjárási adatok: VNyj. 109, 163, 196, 237, 268). Lehet, hogy a hosszabb, északi *-ki* végződésnek lehetett más nyelvjárásokban ugyancsak hosszabb változata is, amire a P sg. 3. *tē*₁*ā**kq*₁*Á* utalhat. Egyszerűbb lejegyzési formában az északi

²¹ A P *tē*₁*ā**kq*₁*Á*, LO *tā*₁*kβi*₁(!), So *tā*₁*βGi*₁(!) 'er selbst' a várakozásnak megfelelő formák, de a So *tā*₁*βGi* 'id.' furcsa alakulatnak látszik. Értelmezésére két lehetőség van: 1. Vagy a *k* (= *kw*) fonéma fonetikai elemeinek metatézisével keletkezett: *kw* > *wk*, 2. vagy az egyébként nem adatolt *-ki* nyomatékosító elemnek a So *tā*₁*β* 'er' névmáshoz való csatlakozásról van szó. Az első lehetőség tűnik valószínűnek, elemekre bontható, másodlagos képzési mozzanattal rendelkező mássalhangzóknak ugyanis más rokon nyelvben is, az osztyákban és a zürjénben tapasztalható szórványosan elemeire bomlása és azoknak a metatézise; ilyen pl. az oszty. Kaz. *we*₁*šə*- (= *we*₁*če*-) ~ O *wet*₁*sə*- ~ *west*₁- < zürj. *ve*₁*štj*-, *ve*₁*štj*-'aus der Verlegenheit helfen' (TOIVONEN 1956: 23, DEWOS. 1157, vö. STEINITZ 1976: 88–89, HONTI 1980: 20–21), és a zürj. *i*₁*džid* ~ *i*₁*šta*, *i*₁*štem*, *i*₁*štem*, *i*₁*žda*, *i*₁*žda*, *i*₁*žta* 'groß' (WUo. 69, 72, 73), *ko*₁*d* ~ *ko*₁*id* 'подобный, сходный; ähnlich' (WUo. 113), *mi*₁*la* ~ *mijla* 'miért, minek; warum, wozu', *sad*₁ ~ *sajd* 'nüchtern' (WUo. 227.), *voj*₁*tj* ~ *oi*₁*er* 'Leute, Volk' (WUo. 344) (a zürjén jelenséget illetően, de más értelmezésben lásd RÉDEI 1978a: 142, 1978b: 191, 1985: 223, 2002: 172).

személyes névmások nyomatókos alakjai így néznek ki: *É amki* 'én magam', *nañki, takwi, mēñki* 'mi ketten', *nēñki, tēñki, manki* 'csak mi', *nanki, tanki* (VNyj. 13).

A keleti osztyák nyelvjárások egy részében van VVj. *-(ə)ki/-(ə)ki*, Sal *-(ə)ka* hangalakú, ún. predikatív partikula, amely melléknevekhez és (ritkábban) adverbiumokhoz járulva állítmányi partikulaként funkcionál, pl. V *tim kul ätəmaki* 'ez a hal rossz' (GULYA 1969: 24), Vj *tem ämp jəmaki* 'dieser Hund ist gut' (VÉRTES 1964: 171), Sal *kūt'arəle šēñš-ürət jăšpeŋəkə* 'у бурундучка спинка полосатая' (TEREŠKIN 1981: 71), *jəm utəm* 'до свидания (досл. доброй, благополучной жизни)' (TEREŠKIN 1981: 91), *jəməkə: ma j. wöttəm* 'я хорошо живу' (tkp. 'я хороший') (TEREŠKIN 1981: 93) (ehhez vö. még HONTI 1982: 115, B. SZÉKELY 1993: 124). Ez a végződés összefügghet a translatívusz *-(ə)kə/-(ə)kə, -(ə)γə/-(ə)γə* ragjával és a melléknevekhez járuló kiemelő funkciójú Trj *-γə/-γə* partikulával, amelynek használata opcionális, pl. *ěj lärnəγə kätät ~ έj lärnə kätät* 'die in einer Reihe befindlichen Häuser'. Talán csak azt követően vált predikatívizáló partikulává a V, Vj és Sal nyelvjárásban, hogy a translatívuszrag és a vele nyilván kölcsönhatásban állott kiemelő funkciójú partikula *-ə/-ə* magánhangzójának helyére lépett a fentebb emlegetett *-i/-i* denominális képző (HONTI 1993: 138–139, vö. még B. SZÉKELY 1993: 124).

Ha az alany kettős vagy többes számú, akkor a névszói állítmányhoz járuló predikatív partikulát követi még a főnévi abszolút paradigma dualis- vagy pluralisjele is (tehát VVj. du. *-γən/-γən, -kən/-kən*, pl. *t*), sőt a pluralisjel pleonasztikusan kétszeresen (!) vagy akár háromszorosan (!) is ki lehet téve. Pl. V *kat əlləki* 'a ház nagy', *katkən (2) əlləkijən (2)* 'a házak nagyok', *kat t (∞) əlləkität (∞)* (háromszorosan van jelölve a többes szám a névszói állítmányon!), *tem ämpət (∞) jəməkajätät (∞)* (kétszeresen van jelölve a többes szám a névszói állítmányon!) 'ezek a kutyák jók, VVj. *əñətłal (∞) jəγərtaŋəkjət (∞)* 'a szarvai ágasbogasak' (HONTI 1984: 98). Birtokos személyjeles névszóhoz is csatlakozik a predikatív partikula és a számjel: V *lin (2) mä kōrasəwaməkijən (2)* 'ők hozzám hasonlók' (HONTI 1993: 137). „E feltevést valószínűsítendő megemlítem, hogy a mordvin predikatív ragozásban is szerephez jut egy melléknévképző: »Die Herkunft anzeigende Elativform wird durch Derivationsselement adjektivisiert: *kostoŋat?* 'Woher kommst du?', Elat. *kosto?* 'woher?' + Adjektivsuffix *-ń* + Endung der 2. Pers. Sg. *-at*« (BARTENS 1991: 12)» (HONTI 1993: 138–139).

3.3. Az *-ik* kiemelőjel elemeiről hangtörténeti összefoglalás gyanánt

Többen is hangsúlyozzák (lásd fentebb), hogy *-ik* kiemelőjelünk az *egyik–másik* névmáspárban alakulhatott ki az ősmagyar korban. Amint a fenti példák mutatják, e páros mindkét tagja előfordul kiemelő funkcióban mind szótári alakban, mind pedig a pusztán *-i*-vel és az *-i*-nek a *-k*-val alkotott együttesével is: *egy-*,

egyi-, egyik, más-, mási-, másik. Mivel ezek hangsúlyos mondatrészt jelöltek, érthető, hogy célszerű volt morfológiailag jelölni ezt a körülményt egy elemmel, majd pleonazmus révén kettővel is. Az *-i* azért is alkalmas volt erre a szerepre, mert alapnyelvi örökségként eleve fontos megkülönböztető funkciója volt. Valószínű, hogy a két-két első változat (*egy-, egyi-*, illetve *más-, mási-*) csak rövid ideig láthatta el széleskörűen ezt a funkciót, hiszen nem lett önálló lexémává a hosszabb *egyik, másik* változatokkal ellentétben. Megjegyzendő, hogy a kiemelő funkciójú partikula némelykor a finnben is hiányozhat (lásd PENTTILÄ 1963/2002: 200–201).

Mivel az alapnyelvi **-i* morfémanak markáns funkciói voltak (vö. HONTI 1997: 26–32, 88–91), e morféma nem vett részt szükségszerűen a szokásos hangváltozásokban, így megőrződhetett az uráli nyelvek nagy részében. Úgy látom, hogy nincs jelentősége annak, vajon a magyar *-i* melléknévképző közvetlenül az uráli **-i* folytatója-e, vagy alaki és funkcionális elkülönülés révén az *-é* birtokjel ikertestvére-e (ősmagyar „tővégi vokális + **i*”: **ēj > i ~ é > i* révén).

Az *-ik* második elemének előzményét látom tehát az itt tárgyalt kiemelő funkciójú *k*-ban, amelynek előzményeként finnugor alapnyelvi **k*-val számolok. A hagyományos nézet szerint azonban ennek a magyarban szóvégi (és/vagy szóbelseji) helyzetben spirantizáción keresztül el kellett volna tűnnie, vagy bele kellett volna olvadnia a megelőző magánhangzóba: **-k(-) > *-γ(-) > *-u(-)/*-ü(-) > -∅/-V̄*. Markáns morfológiai funkciót hordozó mássalhangzók azonban vagy váratlan és így szokatlan hangváltozást szenvedtek el, vagy megőrizték eredeti hangalakjukat, ilyenek egyebek közt az egyes szám 2. személyű *-d* birtokos személyjel és a tárgyas ragozás egyes szám 2. személyű *-d* igeragja *-z* helyett, valamint a többes szám 2. személyű birtokos személyjel és az igeragozás többes szám 2. személyű *-tok/-tēk/-tök* személyvégződése, mely morféma mindkét mássalhangzójának hangalakja ellentétes a hagyományos hangtörténeti felfogás szerint várhatóval. Így őrződhetett meg tehát a kiemelő funkciójú **-k* magyar *-k*-ként.

Az itt tárgyalt *-ik* kiemelőjelen kívül van más, hasonló funkciójú elem is („valószínűleg névmásképző”) anyanyelvünkben, ez pedig az *-Vn*: *ily ~ ilyen* (TESz. 2: 202), *oly ~ olyan* (TESz. 2: 1080), *mind ~ mindēn* (TESz. 2: 926). Az idézett adatok mind névmások, amelyek már önmagukban nyomatékosak, így az *Vn*-nel való ellátottság voltaképpen pleonazmusnak tekinthető. Ezt a nyomatékosító morfémat a TESz. részben az *-n* névmásképzővel azonosítja, az (*így ~*) *ígyen* (TESz. 2: 193), (*úgy ~*) *ugyan* (TESz. 3: 1026), (*hogy ~*) *hogyan* (TESz. 2: 129) esetében módhatározói raggal számol a szótár, de a *mindēn* tárgyalásakor kevésbé valószínűnek tartja a névmásképzői eredetet, inkább az *ígyen* stb. magyarázatára hajlik.

4. Összegzés

A jelen tanulmány abból a tényből kiindulva tárgyalja az *-ik* morféma keletkezését és kialakulásának menetét, hogy a leggyakoribb kiemelőjeles *egyik* és *másik* névmások, amelyekben valószínűleg megszületett az *-ik*, a régiségben és a nyelvjáráásokban hangsúlyos helyzetben csak *-i* végződésel bővülve vagy bármi-féle kiemelő funkciójú végződés nélkül is használatosak. A magyar *-i*-nek és a *-k*-nak vannak a finnugor nyelvek jórészében (balti-finn, lapp, votják, zürjén, osztják, vogul) olyan megfelelőik, amelyek szintén hangsúlyossá teszik azt a lexémát, amelyhez csatlakoznak; ezek az ősmagyarban három lépésben váltak *-ik* kiemelőjellé, pl. *egy* ~ „*egy + i*” > *egy-* ~ *egyi-* ~ „*egyi + k*” > *egy-* ~ *egyi-* ~ *egyik*. Ez az *-ik* azonban nem lett a többes szám 3. személyű birtokos jelévé, ez a megfogalmazás az ezt a kérdést tárgyalt szakemberek összessége nézetének ellenében adódik következtetésül.

Irodalom

- ALVRE, PAUL 1985. Zur Struktur der ostseefinnischen Pronomen. *Советское финно-угроведение* 21: 157–165.
- ARISTE, PAUL 1948. *Vadja keele grammatika*. Tallinn, RK Teaduslik Kirjandus.
- ARISTE, PAUL 1968. *A Grammar of the Votic Language*. Uralic and Altaic Series 68. Bloomington–The Hague, Indiana University–Mouton & Co.
- BALASSA JÓZSEF 1891. *A magyar nyelvjáráások osztályozása és jellemzése*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- BÁRCZI GÉZA–BENKŐ LORÁND–BERRÁR JOLÁN 1967. *A magyar nyelv története*. Budapest, Tankönyvkiadó.
- BARTENS, RAJJA 1991. Das rätselhafte Adjektiv. *Linguistica Uralica* 27: 12–14.
- BENKŐ LORÁND 1980. *Az Árpád-kor magyar nyelvű szövegmélei*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- BERRÁR JOLÁN 1957. *A magyar történeti mondattan*. Egyetemi Magyar Nyelvészeti Füzetek. Budapest, Tankönyvkiadó.
- BUBРИН, D. V. [БУБРИХ, Д. В.] 1949. *Грамматика литературного коми языка*. Ленинград, Ленинградский университет.
- CzF. = CZUCZOR GERGELY–FOGARASI JÁNOS, *A magyar nyelv szótára*. Pest, [később] Budapest, 1862–1874.
- CŠÚCS SÁNDOR 2005. *Die Rekonstruktion der permischen Grundsprache*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- DEWOS. = STEINITZ, WOLFGANG, *Dialektologisches und etymologisches Wörterbuch der ostjakischen Sprache*. Lieferung 1–15. Berlin, Akademie-Verlag, 1966–1993.
- DÖBRENTEI GÁBOR 1842a. *Régi magyar nyelvemlékek 3. [Müncheni Kódex]*. Buda, Magyar Tudós Társaság.
- DÖBRENTEI GÁBOR 1842b. *Berzsenyi Dániel Összes művei. Költelem 's folyóbeszéd*. Buda, Magyar Királyi Egyetem.

- ÈSK.¹ = LYTGIN, V. I.–GULJAEV, E. S. [ЛЫТКИН, В. И.–ГУЛЯЕВ, Е. С.], *Краткий этимологический словарь коми языка*. Москва, Наука, 1970.
- ÈSK.² = LYTGIN, V. I.–GULJAEV, E. S. [ЛЫТКИН, В. И.–ГУЛЯЕВ, Е. С.], *Краткий этимологический словарь коми языка*. Переиздание с дополнением. Москва, Наука, 1990.
- EtSzt. = ZAICZ szerk. 2006. ZAICZ GÁBOR szerk., *Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete*. Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2006.
- FINCZICZKY ISTVÁN 1928–1930. A vogul névmások. *Nyelvtudományi Közlemények* 47: 365–398.
- GEORGES, KARL-ERNST 2013. *Ausführliches lateinisch–deutsches Handwörterbuch. Aus den Quellen zusammengetragen und mit besonderer Bezugnahme auf Synonymik und Antiquitäten unter Berücksichtigung der besten Hilfsmittel ausgearbeitet von K.–E. G. Zweiter Band I–Z*. Darmstadt, Wilhelm-Weischedel-Fonds der BWG.
- GULYA JÁNOS 1969. Vahi osztják szójegyzék. *Nyelvtudományi Közlemények* 71: 21–59.
- S. HÁMORI ANTÓNIA 1991. Az alárendelő szerkezetek: A főnévi szerkezetek. In: BENKŐ LORÁND főszerk., *A magyar nyelv történeti nyelvtana 1. A korai ómagyar kor és előzményei*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 676–715.
- S. HÁMORI ANTÓNIA 1995. Az alárendelő szerkezetek: A főnévi szerkezetek. In: BENKŐ LORÁND főszerk., *A magyar nyelv történeti nyelvtana 2/2. kötet. A kései ómagyar kor. Mondattan, szöveggrammatika*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 329–425.
- HEGEDŰS ATTILA 2014. Alaktörténeti problémák. *Magyar Nyelv* 110: 196–202.
- HONTI LÁSZLÓ 1980. Zur Frage nach dem Wechsel „Affrikate/Sibilant ~ homorganer Verschlusslaut“ im Ostjakischen. *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae* 30: 1–24.
- HONTI LÁSZLÓ 1982. A szalimi osztják nyelvjárás hang- és alaktanának ismertetése. *Nyelvtudományi Közlemények* 84: 91–119.
- HONTI LÁSZLÓ 1984/1986. *Chrestomathia Ostiacica*. Budapest, Tankönyvkiadó.
- HONTI LÁSZLÓ 1993. A névszói állítmány alaktana az osztjákban. In: SZ. BAKRÓ-NAGY MARIANNE–SZÍJ ENIKŐ szerk., *Hajdú Péter 70 éves*. Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet. 135–142.
- HONTI LÁSZLÓ 1997. Numerusprobleme (Ein Erkundungszug durch den Dschungel der uralischen Numeri). *Finnisch-Ugrische Forschungen* 54: 1–126.
- HONTI LÁSZLÓ 2007. A birtoklás kifejezésének eszközei az uráli nyelvekben szinkrón és diakrón szempontból. *Nyelvtudományi Közlemények* 104: 7–56.
- HONTI LÁSZLÓ 2019. Ősi esetragok „rejtőzködő” ugor képviselői. *Magyar Nyelv* 115: 385–407.
- HORVÁTH LÁSZLÓ 2003/2005. Szószerkezet-történet. In: KISS JENŐ–PUSZTAI FERENC szerk., *Magyar nyelvtörténet*. Budapest, Osiris Kiadó. 430–482.
- R. HUTÁS MAGDOLNA 1991. Az alárendelő szerkezetek: a főnévi szerkezetek. In: BENKŐ LORÁND főszerk., *A magyar nyelv történeti nyelvtana 1. A korai ómagyar kor és előzményei*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 676–715.

- A. JÁSZÓ ANNA 1991. Az igenevek. In: BENKŐ LORÁND főszerk., *A magyar nyelv történeti nyelvtana 1. A korai ómagyar kor és előzményei*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 319–352.
- SZ. KISPÁL MAGDOLNA 1966. *A vogul igenév mondattana*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- É. KISS KATALIN 2017a. Az *-ik* kiemelőjel eredetéről. In: É. KISS KATALIN–HEGEDŰS ATTILA–PINTÉR LILLA szerk., *Nyelvelmélet és diakrónia 3*. Budapest–Piliscsaba, Szent István Társulat, 75–90.
- É. KISS KATALIN 2017b. Possessive Agreement Turned into a Derivational Suffix. In: BARTOS HUBA–DEN DIKKEN, MARCEL–VÁRADI TAMÁS szerk., *Boundaries crossed: Studies at the crossroads of morphosyntax, phonology, pragmatics, and semantics*. Dordrecht, Springer, 87–105.
- É. KISS KATALIN–TÁNCZOS ORSOLYA 2018. From possessor agreement to object marking in the evolution of the Udmurt *-jez* suffix: a grammaticalization approach to morpheme syncretism. *Language* 94: 733–757.
- KOROMPAY KLÁRA 1991a. A névszójelezés. In: BENKŐ LORÁND főszerk., *A magyar nyelv történeti nyelvtana 1. A korai ómagyar kor és előzményei*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 259–283.
- KOROMPAY KLÁRA 1991b. A névszóragozás. In: BENKŐ LORÁND főszerk., *A magyar nyelv történeti nyelvtana 1. A korai ómagyar kor és előzményei*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 284–318.
- KOROMPAY KLÁRA 1991c. Műfaji és stiláris jellegzetességek az ómagyar kori névszóragozás körében. In: HAJDÚ MIHÁLY–KISS JENŐ szerk., *Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára*. Budapest, ELTE. 375–378.
- KOROMPAY KLÁRA 1992. A névszójelezés. In: BENKŐ LORÁND főszerk., *A magyar nyelv történeti nyelvtana. 2/1. A kései ómagyar kor. Morfematika*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 321–354.
- KOROMPAY KLÁRA 2011. Két nézőpont találkozása: magyartanítás más anyanyelvűeknek... és a magyar nyelvtörténet. In: KÁDÁR EDIT–SZILÁGYI N. SÁNDOR szerk., *Szinkronikus nyelvleírás és diakrónia*. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület. 148–162.
- K-WWb. = KANNISTO, ARTTURI–EIRAS, VUOKKO–MOISIO, ARTO, *Wogulisches Wörterbuch*. Lexica Societatis Fenno-Ugricae 35. Kotimaisten Kielten Keskuksen Julkaisuja 173. Helsinki, Société Finno-Ougrienne–Kotimaisten Kielten Keskus, 2013.
- LAANEST, ARVO 1982. *Einführung in die ostseefinnischen Sprachen*. Hamburg, Buske Verlag.
- LEHTISALO, TOIVO 1936. *Über die primären uralischen Ableitungssuffixe*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 72.
- LIIHOLA, MATTI 1944. Zu den wogulischen Personalpronomina. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 28: 20–56.
- ЛЫТКИН, В. И. szerk. [ЛЫТКИН, В. И. отв. ред.] 1955. *Современный коми язык. Учебник для высших учебных заведений. Фонетика, лексика, морфология*. Сыктывкар, Коми книжное издательство.

- ЛЫТКИН, В. И. szerk. [ЛЫТКИН, В. И. ред.] 1962. *Коми-пермяцкий язык. Учебник для высших учебных заведений*. Кудымкар, Коми-пермяцкое книжное издательство.
- D. MÁTAI MÁRIA 1992. A határozószók. In: BENKŐ LORÁND főszerk., *A magyar nyelv történeti nyelvtana. 2/1. A kései ómagyar kor. Morfematika*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 570–661.
- D. MÁTAI MÁRIA 2003/2005. Szófajttörténet. In: KISS JENŐ–PUSZTAI FERENC szerk., *Magyar nyelvtörténet*. Budapest, Osiris Kiadó. 393–429.
- D. MÁTAI MÁRIA 2011. *Magyar szófajttörténet*. Budapest, Argumentum Kiadó.
- MELICH JÁNOS 1918. Adatok a történeti magyar nyelvtanhoz. *Magyar Nyelv 14*: 230–252.
- MÉSZÖLY GEDEON 1929. Kérdések – Feleletek. *Népünk és nyelvünk 1*: 67.
- MÉSZÖLY GEDEON 1941–1943. Az ikes ragozás *-ik* ragjának eredete. *Nyelvtudományi Közlemények 51*: 1–13.
- MIKOLA TIBOR 1988. Az uráli számjelek eredetének kérdéséhez. In: DOMOKOS PÉTER–PUSZTAY JÁNOS szerk., *Bereczki Emlékkönyv. Bereczki Gábor 60. születésnapjára. Uralisztikai tanulmányok 2*. Budapest, ELTE. 283–288.
- MIKSZÁTH KÁLMÁN 1959. *M. K. Összes művei 12*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- M-WWb. = MUNKÁCSI BERNÁT–KÁLMÁN BÉLA, *Wogulisches Wörterbuch*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1986.
- NIKOLAEVA, IRINA 2002. The Hungarian external possessor in a European perspective. In: BLOKLAND, ROGIER–HASSELBLATT, CORNELIUS szerk., *Finn-Ugrians and Indo-Europeans: Linguistic and Literary Contacts*. Studia Fenno-Ugrica Groningana 2. Maastricht, Shaker Publishing. 272–285.
- NyH.⁷ = SZINNYEI JÓZSEF 1927. *Magyar nyelvhasznítás*. Hetedik, javított és bővített kiadás. Finnugor kézikönyvek 3. Budapest.
- NySz. = SZARVAS GÁBOR–SIMONYI ZSIGMOND, *Magyar nyelvtörténeti szótár 1–3*. Budapest. 1890–1893.
- PD. = PAASONEN, H.–DONNER, KAI 1926. *H. P.s Ostjakisches Wörterbuch nach den Dialekten an der Konda und am Jugan. Zusammengestellt, neu transkribiert und herausgegeben von K. D.* Lexica Societatis Fenno-Ugricae 2. Helsinki, Suomalais-Ugrilainen Seura.
- PENTTILÄ, AARNI 1963. *Suomen kielioppi*. Toinen painos. Porvoo–Helsinki, WSOY.
- PENTTILÄ, AARNI 2002. *Suomen kielioppi*. Kolmas, muuttamaton painos. Vantaa, Dark Oy.
- RÉDEI KÁROLY 1978a. *Chrestomathia Syrjaenica*. Budapest, Tankönyvkiadó.
- RÉDEI KÁROLY 1978b. *Syrjänische Chrestomathie mit Grammatik und Glossar*. Wien, Verband der Wissenschaftlichen Gesellschaften Österreichs.
- RÉDEI KÁROLY 1985. Kriterien zur Klassifizierung der Dialekte des Syrjänischen. In: VEENKER, WOLFGANG szerk., *Dialectologia Uralica*. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica. Band 20. Hamburg, Otto Harrassowitz. 221–229.
- RÉDEI KÁROLY 2002. Kriterien zur Klassifizierung der Dialekte des Syrjänischen. In: *Ausgewählte Schriften von Károly Rédei. Hergestellt für Károly Rédei zum 70.*

- Geburtstag. Rédei Károly válogatott írásai.* Urálistikái tanulmányok 12. Budapest, ELTE BTK Finnugor Tanszék. 170–177.
- RUZSICZKY ÉVA 1961, A szóképzés. In: TOMPA JÓZSEF szerk. *A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan 1. Bevezetés, hangtan, szótan.* Budapest, Akadémiai Kiadó. 333–420.
- SÁROSI ZSÓFIA 2003/2005. Morfémátörténet. In: KISS JENŐ–PUSZTAI FERENC szerk., *Magyar nyelvtörténet.* Budapest, Osiris Kiadó. 129–172.
- SAUER, GERT 1967. *Die Nominalbildung im Ostjakischen.* Finnisch-Ugrische Studien 5. Berlin, Akademie Verlag.
- SCHÜTZ JÓZSEF 1910–1911. Az északi-osztják szóképzés. *Nyelvtudományi Közlemények 40:* 1–75.
- SEREBRENNIKOV, B. A. [СЕРЕБРЕННИКОВ, Б. А.] 1963. *Историческая морфология пермских языков.* Москва, Издательство Академии наук СССР.
- SIMONYI ZSIGMOND 1892–1895. *A magyar határozók 2.* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- SIMONYI ZSIGMOND 1905. *A magyar nyelv.* Második, átdolgozott kiadás két térképpel s két külön melléklettel. Budapest, Athenaeum.
- SIMONYI ZSIGMOND 1907. *Die ungarische Sprache. Geschichte und Charakteristik.* Straßburg, Verlag von Karl J. Trübner.
- SIMONYI ZSIGMOND 1914. *A jelzők mondattana. Nyelvtörténeti tanulmány.* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- SIPOS PÁL 1991. A névmások. In: BENKŐ LORÁND főszerk., *A magyar nyelv történeti nyelvtana 1. A korai ómagyar kor és előzményei.* Budapest, Akadémiai Kiadó. 353–400.
- SKES. 1. = TOIVONEN, Y. H. 1955. *Suomen kielen etymologinen sanakirja 1.* Lexica Societatis Fenno-Ugricae 12/1.
- SSA. 1 = ITKONEN, ERKKI–KULONEN, ULLA-MAIJA szerk., *Suomen sanojen alkuperä 1.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 556. Kotimaisten Kielten Tutkimuskeskuksen julkaisuja 62. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura–Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, 1992.
- STEINITZ, WOLFGANG 1976. *Ostjakische Volksdichtung und Erzählungen aus zwei Dialekten. Kommentare.* Ostjakologische Arbeiten 2. Budapest–Berlin–Den Haag, Akadémiai Kiadó–Akademie-Verlag–Mouton.
- SZABÓ DEZSŐ 1904. A vogul szóképzés. *Nyelvtudományi Közlemények 34:* 55–74, 217–234, 417–457.
- SZABÓ T. ÁDÁM szerk. 1985. *Müncheni Kódex [1466]. A négy evangélium szövege és szótára.* Budapest, Európa Könyvkiadó.
- SZEGFÜ MÁRIA 1991. A névszóképzés. In: BENKŐ LORÁND főszerk., *A magyar nyelv történeti nyelvtana 1. A korai ómagyar kor és előzményei.* Budapest, Akadémiai Kiadó. 188–258.
- SZÉKELY GÁBOR 2005. Simonyi Zsigmond és a finnugor összehasonlító mondattan kezdetei. In: *Nyelvészeti Tanulmányok. Simonyi-Emlékkülés, 2003.* Pécs, Iskolakultúra. 57–62.

- B. SZÉKELY GÁBOR 1993. On the origin of the predicative particle in Eastern Ostyak. *Linguistica Uralica* 29: 124–127.
- SZINNYEI JÓZSEF 1922. *Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft*. Zweite, verbesserte Auflage. Berlin–Leipzig, Vereinigung wissenschaftlicher Verleger–Walter de Gruyter & Co.
- TEREŠKIN, N. I. [ТЕРЕШКИН, Н. И.] 1981. *Словарь восточнохантыйских диалектов*. Ленинград, Наука.
- TESz. = BENKŐ LORÁND főszerk., *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára 1–3*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967–1976.
- TMNy. = BALASSA JÓZSEF–SIMONYI ZSIGMOND, *Tüzetes magyar nyelvtan történeti alapon 1. Magyar hangtan és alaktan*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1895.
- TOEPLER, GOTTLIEB EDUARD 1842. *Theoretisch-practische Grammatik der ungarischen Sprache*. Zweite, verbesserte und vermehrte Auflage. Pesth, Gustav Heckenast.
- TOIVONEN, Y. H. 1944. Zur Vorgeschichte des ungarischen Lativs. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 28: 9–19.
- TOIVONEN, Y. H. 1956. Über die syrjänischen Lehnwörter im Ostjakischen. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 32: 1–169.
- UA. = BUDENZ JÓZSEF, *Az ugor nyelvek összehasonlító alaktana*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1884–1894.
- ÚMTsz. = B. LŐRINCZY ÉVA. főszerk., *Új magyar tájszótár 1–5*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979–2010.
- UOTILA, T. E. 1945. Sijapäätteiden syntyhistoriaa. *Virittäjä* 49: 327–336.
- VAJDA PÉTER 1841. *Dalhon* 3. Pest.
- VÉRTES EDIT 1964. *Grammatikalische Aufzeichnungen aus ostjakischen Mundarten von K. F. KARJALAINEN*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 128.
- VNyj. = MUNKÁCSI BERNÁT, *A vogul nyelvjárások szóragozásukban ismertette*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1894.
- WUo. = WICHMANN, YRJÖ–UOTILA, T. E., *Syrjänischer Wortschatz nebst Hauptzügen der Formenlehre*. Lexica Societatis Fenno-Ugricae 7. Helsinki, Suomalais-Ugrilainen Seura, 1942.
- WUoK. = WICHMANN, YRJÖ–UOTILA, T. E.–KORHONEN, MIKKO, *Wotjakischer Wortschatz*. Lexica Societatis Fenno-Ugricae 21. Helsinki, Suomalais-Ugrilainen Seura, 1987.
- ZOLNAI GYULA 1893. Mondattani búvárlatok. *Nyelvtudományi Közlemények* 23: 35–59.
- ZSILINSZKY ÉVA 1991. A névutók. In: BENKŐ LORÁND főszerk., *A magyar nyelv történeti nyelvtana 1. A korai ómagyar kor és előzményei*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 442–460.

A Probable Etymology for One of Our Nominal *-ik* Suffixes

There are altogether six such suffixes in the Hungarian language that have an *-ik* phonological form; three of these are used in the nominal and three in the verb category. This paper examines the history of research and the circumstances for the emergence of the *-ik* element with a highlighting function. The most frequently occurring lexemes of the formations created with this morpheme are *egyik* ‘one of’, *másik* ‘another, other one’, *mindenik* ‘everyone’, *melyik* ‘which one’, and *valamelyik* ‘one of them’. A large part of those studying this issue in Hungarian and Finno-Ugric Studies have identified this element as the pl. 3rd person possessive suffix (dialectal *-ik* ~ *-uk/-ük* in literary language) in a way that this morpheme was perceived to have two components: *-i* was interpreted as the dialectal sg. 3rd person possessive suffix (e.g., *ház-i* ‘his house’, *kez-i* ‘his hand’), while *-k* was identified as the plural suffix (e.g., *háza-k* ‘houses’, *keze-k* ‘hands’).

This paper studies the emergence of the *-ik* morpheme and the process of its formation starting out from the fact that the most frequent *egyik* and *másik* pronouns with a highlighting suffix (in which *-ik* was probably first used) appear in old language and dialects both in an accented position only with an *-i* suffix added and without any ending with a highlighting function. The Hungarian *-i* and *-k* have such equivalents in a large part of Finno-Ugric languages (Balto-Finnic, Sami, Votic, Komi, Khanty, Mansi) that also make the lexeme they are attached to accented; these turned into the *-ik* highlighting suffix in Proto-Hungarian in three steps, *egy* ~ “*egy + i*” > *egy-* ~ *egyi-* ~ “*egy + k*” > *egy-* ~ *egyi-* ~ *egyik*. This *-ik*, however, did not become the pl. 3rd person possessive suffix, this wording appears as a conclusion in opposition to the overall view of experts studying this issue.

Keywords: Hungarian, Finno-Ugric, morphology, possessive suffix, *-ik* highlighting suffix

Honti László
ORCID: 0000-0002-6072-5164
Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest
Nyelvtudományi Intézet, Budapest